

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ

ОБРАЗАЦ - 11

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

УПУТСТВО ЗА ПИСАЊЕ ИЗВЕШТАЈА О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидат: мр Александра Смирнов-Бркић

Тема: Религијска слика римске провинције Pannonia Secunda у 4. веку нове ере

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
1. Датум и орган који је именовео комисију 6. новембар 2015. Наставно-научно веће Филозофског факултета у Новом Саду
2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: др Ифигенија Радуловић, ванредни професор за ужу научну област Класичне науке, 24. IX 2015. год., Филозофски факултет у Новом Саду; др Ђура Харди, ванредни професор за ужу научну област Медијевистика, 6. XI 2014. год., Филозофски факултет у Новом Саду; др Жарко Петковић, ванредни професор за ужу научну област Класичне науке, 12. III 2012. год., Филозофски факултет у Београду; др Војин Недељковић, ванредни професор за ужу научну област Класичне науке, 27. V 2014. год., Филозофски факултет у Београду.
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
1. Име, име једног родитеља, презиме: Александра (Љиљана) Смирнов-Бркић
2. Датум рођења, општина, република: 13. јул 1977.
3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: 16. децембар 2008, Нови Сад, Филозофски факултет, „Милош Н. Ђурић о хеленској историји, религији и митологији“
4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: Историјске, археолошке и класичне науке
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
Религијска слика римске провинције Pannonia Secunda у 4. веку нове ере

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са назнаком броја страна поглавља, слика, шема, графикана и сл.

Дисертација садржи 616 страница, од чега је 463 основног текста и 153 прилога (наративног, епиграфског и осталог релевантног археолошког материјала, библиографија), распоређених у осам поглавља: 1. Увод (3-15); 2. Кратак преглед религијског живота на простору провинције *Pannonia Secunda* до 4. века н. е. (16-36), 3. Друга Панонија од тетрархијских прогона хришћана до легализације хришћанства (37-148): 3.1 Најстарији писани извори о мученицима Друге Паноније (45-49); 3.2 Св. Иринеј Сирмијски (50-74); 3.3 Св. Димитрије Сирмијски (74-92); 3.4 Св. Анастасија Сирмијска (93-98); 3.5 Мученичка група Доната, Ромула, Силвана, Венуста и Хермогена (98-102); 3.6 Св. Полион Цибалски (102-106); 3.7 Св. Четворица ованчаних мученика (106-115); 3.8 Св. Синерот Сирмијски (115-119); 3.9 Мартирологија Друге Паноније према мартирологији Илирика (119-133); 3.10 Друга Панонија и легализација хришћанства (133-1148); 4. Друга Панонија у христолошким расправама 4. века (149-339): 4.1 Никејски сабор (325) и Аријево изгнанство у Илирик (158-170); 4.2 Синод у Тиру (335) (171-182); 4.3 Антиохијске формуле (183-189); 4.4 Сабор у Сердици (343) (189-198); 4.5 Фотин Сирмијски и његово кривоверство (198-211); 4.6 Сирмијски сабор из 349. године (212-220); 4.7 Религијски контекст Битке код Мурсе 351. године (220-222); 4.8 Сирмијски сабор 351. године (222-244); 4.9 Сирмијски сабор из 357. године (244-267); 4.10 Сирмијски сабор из 358. године (268-274); 4.11 Сирмијски „сабор“ из 359. године (274-284); 4.12 Сабор у Ариминију-Селеукији-Ники из 359. године (284-298); 4.13 Сабор у Константинопољу 360. године (298-304); 4.14 Друга Панонија за време Јулијанове рестаурације паганства (304-321); 4.15 Германије Сирмијски и никејска реакција у Другој Панонији (321-339); 5. Верска консолидација и политичка дезинтеграција Друге Паноније (340-402): 5.1 Сирмијски сабор из 378. године (343-368); 5.2 Константинопољски и Аквилејски сабор 381. године (368-390); 5.3 Сеоба народа и њен значај за религијску слику Друге Паноније (390-402); 6. Археолошка грађа у контексту религијске историје Друге Паноније 4. века (403-455): 6.1 Начин сахрањивања (407-414); 6.2 Култна архитектура (414-441); 6.3 Епиграфска грађа (441-455); 7. Прилози (456-561); 8. Закључна разматрања (562-569); Библиографија (570-614). Дисертација је илустрована са 20 слика у тексту и 130 у прилозима, 2 графикана, 7 карата и 7 табела. Дисертација броји 2744 белешки.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Уводни део најпре даје темељни и критички осврт на историјат истраживања, доследно образлаже дисертабилност теме, затим методолошки приступ, као и задатке и циљеве истраживања. Посебно се истиче то што кандидаткиња указује на савремене правце у науци везано за историју религије, римску провинцијску историју и периодизацију римске историје и културе, те нужно осавременује приступ религијској историји Друге Паноније у позној антици.

У Другом поглављу кандидаткиња даје хронолошко-историјски оквир теме истраживања, али и анализира етнографску и религијску слику југоисточног дела Паноније до 4. века као неопходан предуслов за разумевање религијских токова у периоду којим се дисертација бави. У овом поглављу кандидаткиња истиче да се приклања савременој научној струји која религијски идентитет види као резултат друштвено-културног окружења, те прати трансформације културног идентитета становништва поменутог подручја од преримског доба до Сеобе народа и показује да романизација није била једносмерна, већ реципрочни однос који је дао специфичне културне форме. С обзиром на то да је религијска историја на територији римске провинције Друге Паноније до 4. века

готово искључиво позната на основу материјалних извора, кандидаткиња је доследно сакупила и анализирала резултате архелošких истраживања и дала корисну синтезу и увод у главни део своје дисертације.

У трећем поглављу кандидаткиња се упушта у веома сложену проблематику најстаријих писаних извора за изучавање почетака хришћанства на простору римске провинције Друге Паноније, који чини изузетно обимна и дивергентна хагиографска грађа. Овај изворни фонд од истраживача захтева изузетну критичност и утемељену методологију, те поређење са другим историографским изворима, епиграфском грађом и материјалним остацима култа. Ту методологију кандидаткиња је доследно спровела на хагиографским списима који се тичу мученика Друге Паноније, којима су посвећена посебна потпоглавља. Кандидаткиња веродостојност података из хагиографских списа проверава подацима из других извора и уједно даје филолошку критику текста на основу компаративне анализе различитих манускрипата, при чему кандидаткиња показује одлично познавање грчке и латинске палеографије. Кандидаткиња се није ограничила само на анализу извора о мученицима Друге Паноније, већ је проучила и грађу о мученицима са ширег простора римског Илирика и изнела закључке о улози мартирологије Друге Паноније у оквиру ове шире културолошке целине. Изузетан допринос овог поглавља је у томе што је кандидаткиња прва критички упоредила грчку и латинску традицију текста *Пасије св. Иринеја Сирмијског*, а затим анализирала непубликоване манускрипте грчке редакције *Пасије* из Аустријске националне библиотеке (Cod. Hist. Gr. 45, 246r-247v), Националне библиотеке Француске (Cod. Grec. 548 190v-192v; Suppl. grec 241, 215-216v; Grec 1177, 211-213v) и упоредила са словенском традицијом текста у Ретковом зборнику. Поглавље завршава приказивањем друштвено-историјских прилика које су довеле до легализације хришћанства у Римском царству и одразом тих прилика у Другој Панонији, као неопходан услов за разумевање даљег наратива.

Четврто поглавље фокусира се на веома сложен проблем христолошких расправа, које су уско везане за дешавања у Другој Панонији. У овом поглављу кандидаткиња објашњава велику улогу коју су представници црквених седишта Друге Паноније имали у религијским токовима читавог Царства, што је у уској вези са уздицањем војно-политичког значаја ове провинције. Кандидаткиња детаљно анализира бројне наративне изворе и реконструише догађаје везане за сирмијске саборе (349-378), при чему даје нова тумачења и на тај начин исправља неке раније хипотезе о Аријевом изгнанству у Илирик, затим о датирању Првог сирмијског сабора (349) или дефинисању природе састанка црквених представника у Сирмију 358. године. По ширини аргументације и оригиналности закључака посебно се истичу потпоглавља „Религијски контекст Битке код Мурсе (351)“, „Друга Панонија за време Јулијанове рестаурације паганства“ и „Герминије Сирмијски и никејска реакција у Другој Панонији“. Такође, у овом поглављу кандидаткиња је истакла значај хришћанске реторике у христолошким расправама и прва анализира дебату вођену у Сирмију између епископа Фотина Сирмијског и Василија Анкирског. Ово поглавље заједно са претходним поглављем представља централни део дисертације.

Посебно је значајно што кандидаткиња у петом поглављу тематски и хронолошки заокружује тему свог истраживања, уочавајући као важну прекретницу у формирању религијске слике ове провинције период Сеобе народа и верске консолидације хришћанских теолошких струја на Константинопољском и Аквилејском сабору.

Опредељујући се за интердисциплинарни приступ, кандидаткиња је у наредном поглављу контекстуализовала и аритикулисала објављену и необјављену археолошку грађу и приказала главне одлике религијског живота Друге Паноније преко начина сахрањивања, култне архитектуре и епиграфских споменика религијске садржине. Било би технички прикладније да је кандидаткиња поднасловом потпоглавља из овог дела навела у садржају.

У складу са интердисциплинарним приступом кандидаткиња је рад конципирала тако да основни текст нужно прати седмо поглавље са прилозима у којима је сакупљена богата публикована и непубликована изворна грађа релевантна за тему и подељена на наративне, епиграфске и релевантне археолошке изворе на које се позива у основном тексту. Оваквим избором кандидаткиња је растеретила основни текст бројних дигресија, а у пригодном приручнику синтетисала обимну грађу неопходну за свако даље изучавање религије Друге Паноније у 4. веку.

Закључно поглавље следи после прилога из суштинских разлога, те представља синтезу и рекапитулацију претходних поглавља, али и финализацију судова, указујући на значај проучавања теме са позиције стварања религијског идентитета у позној антици и смени хеленско-римског многобоштва хришћанством.

Затим следи обиман списак библиографије, који указује на кандидаткињино предано и широко познавање свих релевантних научних и стручних резултата из области историографије, епиграфике, нумизматике, археологије, антропологије, класичне филологије и критике текста, историје уметности, али истовремено и на познавање и проучавање богатог фонда најновијих издања наративних извора, непубликоване рукописне и епиграфске грађе. Посебну пажњу завређују табеларни прикази извора о мученицима Илирика (табела 3), сирмијских сабора (табела 4) и карактеристика ранохришћанских натписа Друге Паноније на узорку из прилога (табела 6) као посебна врста синтезе многобројних података на једном месту.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији.

1. Александра Смирнов-Бркић 2010. *Преписка цара Гратијана и св. Амбросија Миланског – прилог проучавању аријанства у Срему*, Споменица Историјскиг архива „Срем“ 9, 176-187.
2. Александра Смирнов-Бркић 2011. *Свети Амвросије Милански у Сирмијуму – прилог проучавању аријанства у Срему*, Други годишњи симпозион „Српска теологија данас“, 28-29. мај 2010, Зборник радова, Београд 2011, 147-157.
3. Ифигенија Драганић– Александра Смирнов-Бркић 2011. *Компаративна анализа латинског и грчког текста „Миланског едикта“ код Лактантија и Евсевија Кесарејског*, Међународни научни скуп „Језици културе у времену и простору“, 26. новембар 2011. Филозофски факултет, Нови Сад, Књига резимеа, 29.
4. Александра Смирнов-Бркић 2012. *Изгнанство Арија у Илирик према историјским изворима*, Истраживања 23, 137-150.
5. Александра Смирнов-Бркић 2013. *Писани извори о св. Иринеју Сирмијском у контексту најстарије црквене организације Срема*, у Ђура ХАРДИ (ур.), *Средњовековна насеља на тлу Војводине, историјски процеси и догађаји*, Сремска Митровица, 71-96.
6. Александра Смирнов-Бркић– Ифигенија Драганић 2013. *Латинска и грчка редакција пасије св. Иринеја Сирмијског*. Истраживања 24, 51-70.
7. Александра Смирнов-Бркић 2013. *Етимолошка анализа топонима Sirmium/Σίρμιον у контексту етнографске слике Срема у предримско и рано римско доба*, Жива антика 63, 55-83.

8. Александра Смирнов-Бркић 2013. *О карактеру мартиролошких списа везаних за територију римског Илирика*, Научни скуп *Од Романа до Словена. Археолошки налази из Србије и њихов контекст*, 12-13. децембар 2013, Књига резимеа, Београд: Филозофски факултет, 11.
9. Ifigenija Draganić– Aleksandra Smirnov-Brkić 2014. *The Edict of Milan – The Question of Authorship*, International Symposium “Constantine, Sirmium and Early Christianity”, Proceedings, Institute for Protection of Cultural Monuments Sremska Mitrovića – Cultural Institution of National Importance, Sremska Mitrovica, 79.
10. Александра Смирнов-Бркић 2015. *Епиграфске белешке грофа Марсиљија из Сремске Митровице*, у Владан Гавриловић – Светозар Бошков (ур.), *Међународна научна конференција „Личности војвођанског простора. Војвођански простор у контексту европске историје“*, 23. новембар 2013, Нови Сад-Бачка Паланка, Бачка Паланка, 41-52.
11. Aleksandra Smirnov-Brkić 2015. *New Insight in the Greek and Latin Recensions of the Passion of St. Irenaeus of Sirmium*, u Đura Hardi (ed.), *The Cultural and Historical Heritage of Vojvodina in the Context of Classical and Medieval Studies*, Novi Sad, 51-70.
12. Ifigenija Radulović – Snežana Vukadinović – Aleksandra Smirnov-Brkić 2015. *ΟΥΔΕΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΛΟΠΗΝ: Hermes the Transformer*, *Ágora. Estudos Clássicos em Debate* 17, 45-62.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација мр Александре Смирнов-Бркић представља комплексан научно-истраживачки подухват с обзиром на то да кандидаткиња интердисциплинарно приступа теми, са становишта историјске и филолошке критике текста наративних извора, анализе епиграфске грађе и материјалних извора религијске конотације. Дисертација је указала на ранију недовољну истраженост теме због неприступачности и природе изворне грађе, али и пронашла нове начине како се ти недостатци могу превазићи, чиме су отворени нови правци истраживања хагиографске традиције римског Илирика. Праћењем развоја религијског идентитета становништва југоисточне јужне Паноније од преримског до позноримског доба, дисертација је показала међусобни однос аутохтоних и романизованих културних форми и њихов значај у формирању религијског идентитета становника подручја теме. Такође, захваљујући познавању ширег контекста римске историје, културе и религије, дисертација повезује дешавања у провинцији Другој Панонији са општим токовима позноантичке цивилизације и препознаје опште друштвене законитости религијског деловања. Дисертација је указала на нужност преиспитивања старијих истраживања на ову тему с обзиром на најновије резултате архелošких истраживања од 50-их година прошлог века, која до сада нису била синтетисана. Затим, дисертација је тему обрадила са становишта савремених научних токова у историји религије, нарочито у погледима на истраживање позне антике (Peter Brown 1971; 1986; 1992), затим односа позноантичког хришћанства и многобоштва (V. Jeger 1961) и типологије аријанских теолошких струја (D. H. Williams 1995; T. D. Barnes 1997; A. Löhr 1986; H. C. Brennecke 1998) и показала да се религија Друге Паноније 4. века формирала у оквиру норми позноантичког провинцијског друштва на бази сукоба старог римског многобожачког идентитета и надирућег хришћанског културног чиниоца. Штавише, дисертација је указала на последице које је варваризација провинције имала на њену религијску слику и разумевање односа римске провинцијске културе и нових надирућих културних елемената. Такође, у контексту религијске историје римског Илирика, провинција Друга Панонија, као позноантички административни и политички центар Балкана, имала је доминанту улогу у формирању хагиографског стила Илирика и у овом периоду постала верски центар који је утицао на религијску политику Царства преко утицајних личности попут епископа Валенса Мурсанског, Урсација Сингидунског и Германија Сирмијског, који су Другу Панонију учинили својеврсним центром хомојске теолошке струје од времена Аријевог изгнанства у Илирик до Аквилејског сабора. Анализом материјалних остатака религијског живота са овог подручја, дисертација је реконструисала одлике религијског живота становника Друге Паноније према обичајима сахрањивања, култној архитектури и сепулкралним формулама. Посебно се истиче кандидаткињино познавања грчке и латинске палеографије које је применила на утврђивање провенијенције рукописне традиције Пасије св. Иринеја Сирмијског, као и иновативно увођење старословенске традиције у филолошку анализу, што је резултирало новим закључцима у погледу веродостојности података у различитим рукописима и издањима *Пасије*.

Резултати истраживања у овој тези показали су да је формирање религијске слике провинције Друге Паноније био један веома сложен друштвено-културолошки процес, процес конституисања једног специфичног религијског идентитета сачињеног од различитих етничких, језичких (неретко билингвалних), друштвених и верских групација које су делиле не само заједнички *хабитус* већ и заједничке историјске, економске и културне прилике на рубу Римског царства у једном „транзиционом“ периоду.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

НАПОМЕНА: Експлицитно навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења

результата истраживања.   Резултати истраживања у докторској дисертацији приказани су акрибично и систематично и протумачени у складу са одабраним теоријским и методолошким оквиром, као и резултатима других релеватних научних истраживања. Дисертација је изложена јасним и читким научним стилем са добро структурираним и изразито критичким наративом. Кандидаткиња је импозантну изворну грађу тумачила зналачки и акрибично, водећи рачуна о свим детаљима неопходним за успешну синтезу. Кандидаткиња минуциозност се огледа и у проверама устаљених превода библијских навода с обзиром на то да се ради о периоду пре усвајања званичне Јеронимове <i>Вулгате</i>, те на више места указује на разлике. Александра Смирнов-Бркић је уложила велики труд да изнесе прве српске преводе бројних релевантних извора, при чему се посебно истиче њена критичка анализа и превод списка Хиларија Пиктавијског <i>Против Валенса и Урсаџија</i>, готово непознатог у нашој науци. Поред својих веома опрезних, али утемељених оцена, кандидаткиња је испитала и раније хипотезе користећи релевантну научну и стручну литературу. Посебно се истиче кандидаткињино познавање и уважавање резултата сродних научних дисциплина попут археологије, епиграфике, палеографије, филолошке критике текста, који чине нужну и комплементарну допуну историјском наративу. У циљу јаснијег приказа података и резултата истраживања, кандидаткиња је дала и адекватне табеларне и графичке приказе, који у многоме олакшавају тумачење резултата истраживања. Чланови Комисије сматрају да су адекватно одабрана теоријска полазишта и успешно примењени методолошки приступи, чиме су испитивани феномени сагледани из више различитих перспектива и исправно синтетисани закључци.
IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ: НАПОМЕНА: Експлицитно навести да ли дисертација јесте или није написана у складу са наведеним образложењем, као и да ли она садржи или не садржи све битне елементе. Дати јасне, прецизне и концизне одговоре на 3. и 4. питање.
1. Дисертација је написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме.
2. Дисертација садржи све битне елементе.
3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци   Дисертација кандидаткиње мр Александре Смирнов-Бркић прва је савремена научна синтеза о религијској слици римске провинције Друге Паноније у периоду који представља политичку, друштвену и културну прекретницу са далекосежним последицама на историју овог подручја. Дисертација је изнела темељну анализу до сада непубликоване изворне грађе, синтетисала парцијалне резултате ранијих истраживања и ревидирала старије и новије студије блиске овој теми. Интердисциплинарним приступом први пут је дата свеукупна слика религије у оквиру студије случаја једног провинцијског културолошког ентитета на темељу резултата историографије, епиграфике, археологије, етнографије, класичне филологије, антропологије, историје уметности. Штавише, дисертација доноси и прве српске преводе извора релевантних за тему. Кандидаткиња је указала на даље смернице у потоњем истраживању, које отварају читав низ нових истраживачких тема.
4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања   Недостаци дисертације су махом језичке и техничке природе, те немају суштински утицај на резултате истраживања и вредност дисертације.

X ПРЕДЛОГ:
На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:
- да се докторска дисертација под насловом <i>Религијска слика римске провинције Pannonia Secunda у 4. веку нове ере</i> прихвати, а кандидаткињи одобри одбрана.

Нови Сад, 9. новембар 2015.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

др Ифигенија Радуловић, ванредни професор за ужу научну област Класичне науке Филозофског факултета у Новом Саду

др Ђура Харди, ванредни професор за ужу научну област Медијевистика Филозофског факултета у Новом Саду

др Жарко Петковић, ванредни професор за ужу научну област Класичне науке Филозофског факултета у Београду

др Војин Недељковић, ванредни професор за ужу научну област Класичне науке Филозофског факултета у Београду
